

ҮНДЭСНИЙ ҮЗЭЛ, ҮНДЭСНИЙ АДЛСАЛ, ҮНДЭСНИЙ ӨӨРИЙН УХАМСРЫН ХООРОНДЫН ХАРИЛЦАН ХАМААРАЛ

М.Мөнхзул

ХААИС, Эдийн Засаг Бизнесийн Сургууль

ХААХЭЗТэнхимийн дэд профессор

Түлхүүр үг: Үндэсний өөрийн ухамсар, үндэсний адилсал, үндэсний мэдрэмж, угсаатны өөрийн ухамсар

Судалгааны тойм

Сэтгэл зүй бол ухамсрын анхдагч системчлэгдээгүй хэлбэр юм. Үндэстний сэтгэл зүй нь зан авир, үйл хөдлөлийг тодорхойлж, үндэсний өөрийн ухамсар нь түүнээс нөөцөө олж авдаг. Э.А.Поздняков үндэсний өөрийн ухамсрыг асуудлыг үндэсний төлөв байдалтай харьцуулан авч үзэж, онол сэтгэлгээний хувьд илүү рациональ шинжтэй хэмээн үзэж, улмаар үндэсний өөрийн ухамсрыг үндэсний сэтгэл зүйн “дээд түвшин” нь¹ гэсэн байдаг. Үндэстний өөрийгөө ухамсарлахын хандагч хүчин зүйл нь үндэсний мэдрэмж юм. Өөрөөр хэлбэл үндэсний мэдрэмж иргэн бүрт сууснаар үндэсний өөрийн ухамсар төлөвшинө. Үндэсний сэтгэл зүй, үндэсний мэдрэмж, үндэсний өөрийн ухамсар зэрэг нь системчлэгдээд ирэхээрээ үндэсний үзэл болдог. Үндэсний өөрийн ухамсар нь үндэсний үзлийн нэг бүрэлдэхүүн болох боловч үзэл санааны зарим нэг онцлог нь үндэсний өөрийн ухамсраар илэрнэ. Үндэсний үзэл-Nationalism хэмээх нэр томъёог XVIII зууны үеэс албан ёсоор улс төрийн хэллэгт хэрэглэгдэх болсон гэж үздэг². Үндэсний үзэл гэдэг нь үндэстэн хүн төрөлхтний түүхэнд өөрийн эзлэх байр суурийг зохих түвшинд нь авч үзэх үзэл бөгөөд ийм үзэл аливаа улс үндэстэн бүрт байдаг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн үндэстэн төрөө байгуулж хамгаалан бэхжүүлэх улс төрийн хөтөлбөр гэж ойлгож болох нь. Үндэсний үзэл нь олон хүчин зүйлийн

¹ Поздняков .Э.А. Нация, национализм, национальные интересы. М.,1994. Стр 45

² Болд-эрдэнэ,Д. Үндэсний үзлийн мөн чанар: төөрөгдөл, уг чанар, хүч боломж. Философи эрхийн судлал №29. УБ.,2014. 179 дэх тал

нөлөөгөөр бүрэлдэж бий болох бөгөөд язн бүрийн түүхэн шалтгаан, зүй тогтлоос хамаардаг. Үүнд:

- Газар зүй, байгаль, уур амьсгалын нөхцөл,
- Ахуйн онцлог, материаллаг болон оюун санааны үйл ажиллагааны шинж чанар,
- Нийгэм-улс төрийн түүхийн онцлог зэрэг болно.

Үндэстэн бүхэнд түүний нийгмийн, газар зүйн, угсаатны, хэлний болон бусад онцлогийг тусгасан оюун санааны зүйлүүд байдаг. “Үндэсний өөрийн ухамсар бол үндэсний үзэл болох бөгөөд энэ нь үндэсний адилсал, уламжлал, зан төрх, заншлыг төлөвшүүлдэг”³. Тэгэхлээр үндэсний үзлийн төлөвшил, хөгжилд үндэсний өөрийн ухамсар гол үүрэгтэй гэсэн үг билээ. А.В.Мазуренко “үндэсний үзэл, үндэсний өөрийн ухамсар хоёр нягт холбоотой ойлголт юм. Үндэсний нийгэм-түүхийн нийтлэгийн үр дүнд үндэсний мэдрэмж, сэтгэл зүй, зан заншил, уламжлал гэх мэтийн оюун санааны төрхөөр илэрдэг үндэсний өөрийнх нь тухай төсөөлөл бий болдог бөгөөд үндэсний өөрийн ухамсар нь төсөөллийн үр дүн байдаг”⁴ гэсэн байна. Үндэсний үзлийн онцлог нь үндэсний өөрийн ухамсрыг нэгтгэн дүгнэж үндэсний төрийн анхдагчийн тухай, үндэсний оршихуй, цаашдын чиг хандлагын тухай төсөөллийг илэрхийлдэгт байдаг юм. “Үндэсний өөрийн ухамсрын өөрчлөлт нь үндэстний өөрийн түүхэн ирээдүйн тухай төсөөллийг өөрчлөхөд хүргэнэ”⁵.

Үндэсний эрх ашгаа дээдлэх энэхүү үндэсний үзлээс үндэсний адилсалаа тодорхойлох эх сурвалж бий болно. Үндэсний адилсалыг хөндлөнгөөс нь тогтоохдоо хэл, соёл, гадна төрх зэрэг байдал дээр үндэслэдэг хэдий ч хамгийн чухал нь дэлхий дахинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн тусгаар тогтносон үндэстэн байх явдал юм. Учир нь үндэсний адилсал нь хувь хүн аль нэг үндэстэнд харьяалагдах гол хүчин зүйл бөгөөд өөрийгөө адилтгах явдал юм. Үндэсний өөрийн ухамсрын улс төрийн шинж нь хүмүүсийн хувийн чанар, тухайн үндэстэн-ястны, үндэстэн-угсаатны, улс төрийн хамаарлаа ухамсарлах үндэсний адилсалд суурилдаг байна. Үндэсний адилсал, угсаатны адилсал, угсаатны гарал үүсэл зэрэг нь ХХ зууны дунд үеэс шинжлэх ухаанд нэвтэрсэн цоо шинэ ойлголтууд юм.

Үндэсний үзэл ба үндэсний өөрийн ухамсар нь үндэсний адилсалтай хэрхэн харилцан хамааралтай байхыг судлах нь тэдгээр нийгмийн үзэгдлүүдийн байр суурийг

³ Попов.В.Д. Психология и экономика. М.,1989. Стр 25

⁴ Мазуренко.А.В. Формирование правовой культуры в России. М.,2001. Стр 78

⁵ Рубинштейн.С.Л. Основы общей психологии. М.,1946. Стр 677

тодорхойлох, зарчмыг нь тодорхойлох боломж олгодог. Үндэсний адилсал нь үндэсний өөрийн ухамсрыг одоо байгаа нийгмийн олон категориос ялгаж, байр сууриа олох боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь нийгэм, улс төр, эдийн засаг, соёл тэр ч бүү хэл шашны харилцааны илэрхийлэл болдог.

Энэ утгаараа үндэсний эрх ашиг нь үндэсний өөрийн ухамсрын түвшинг тусгасан байдаг бөгөөд энэ нь эдийн засаг, улс төрийн ашиг сонирхлыг ихэвчлэн тусгадаг. Мөн үүнээс гадна үндэстэн өөрийгөө танин мэдэх соёлын түвшинг ч бас тусгадаг. Үндэсний эрх ашиг бол үндэсний өөрийн ухамсрын инструменталь илэрхийлэл юм. Хэрэв үндэсний өөрийн ухамсар нь үндэсний төр улсын төлөв байдлын тусгал бол үндэсний эрх ашиг нь үндэсний өөрийн ухамсрыг нийгэмшилт болгох хэрэгсэл юм. Хэрэв үндэстэн өөрийгөө ухамсарлах нь бүтцийн тусгал юм бол үндэсний эрх ашиг нь түүний чиг үүргийн тусгал юм.

Үндэсний өөрийн ухамсрын бас нэгэн чухал зүйл нь үндэсний үзэл болдог бөгөөд үндэстний эв нэгдлийг бэхжүүлэгч хүчин зүйл нь болдог. Үндэсний үзэл нь үндэсний өөрийн ухамсрын тогтвортой, нэгдмэл байдлыг илэрхийлдэг бол үндэсний эрх ашиг нь үндэсний өөрийн ухамсрын динамик өөрчлөлтийг илэрхийлдэг⁶.

Үндэсний үзэл ба үндэсний эрх ашиг бол үндэсний өөрийн ухамсрын үйл ажиллагааны багаж хэрэгсэл нь болдог. Үндэсний өөрийн ухамсар нь үндэсний үзлийн үйл ажиллагаа, үндэсний эрх ашгийн өөрчлөлтийн үр дүн гэж хэлж болно. Үндэсний үзэл, үндэсний эрх ашгийг бий болгогч субъектүүд бол үндэсний өөрийн ухамсрыг өдөөгч улс төр, оюуны элитүүд билээ.

Үндэсний эрх ашгийг хувь хүний эрх ашгаас ялгаж салгах нь инструменталь эсвэл субъектив хандлага юм. Нийгмийн ашиг сонирхлын гол байр суурийг үндэсний эрх ашиг голлож байдаг нь инструментализмын орон зайтай холбоотой. Энэ бол үндэстэн өөрийгөө танин мэдэх арга хэрэгсэл бөгөөд конструктивизм нь үндэсний үзлийг илэрхийлдэг. Үндэстэн өөрийгөө ухамсарлах нь үндэсний үзэл, үндэсний эх оронч үзлийн нийлмэл бөгөөд энэ нь нийгмийн төлөв байдлын ерөнхий үзүүлэлт байдаг гэсэн дүгнэлтэнд хүрч байна.

Угсаатны болон иргэний үндсэрхэг үзэл нь нийгмийн тусгал юм. Үндэсний өөрийн ухамсрын ухамсарлагдаагүй хэлбэр нь үндсэрхэг үзэл, иргэний үндэсний үзэл

⁶ Gellner.E. Nations and nationalism. Oxford.,1993 p 98

нь эх оронч ухамсрыг илэрхийлдэг бөгөөд эдгээрийн нийлмэл нь үндэсний өөрийн ухамсар юм.

Үндэсний үзэл нийгмийн хөгжилд биеллээ олж байгаа нь үндэсний өөрийн ухамсар нэмэгдсэний үр дүн боловч үндэсний үзлийн тархалт нь үндэсний өөрийн ухамсрын зөвхөн параметрийн хэсгийг л илэрхийлдэг. Тиймээс үндэсний өөрийн ухамсар нь үндэсний үзлийг үнэмлэхүй шинжтэй болгодог хэдий ч түүний мөн чанарыг бүрэн дүүрэн таних боломжгүй. Энэ байдлаас үзэхэд үндсэрхэг үзэл нь хүмүүсийн примордиаль түвшинд үзэл суртлын үүрэг гүйцэтгэдэг гэсэн үг. Зарчмын хувьд үндсэрхэг үзэл нь примордиализмтай холбоотой бол үндэсний үзэл нь инструментализмтай холбоотой, үүний туйлын илрэл нь либераль үзэл юм.

Улс төрийн шинжлэх ухаанд үндэсний төр улсын оршин тогтнох, хөгжихтэй холбоотой нэлээд олон онол байдаг. Эдгээр онолуудад төр улсын хөгжил нь түүнийг тодорхойлдог хүчин зүйлүүд дээр тулгуурладаг тухай илүүтэй түлхүү байдаг. Судлаачдын дунд үндэсний адилсалын талаар арай өөр байр суурьтай байдаг нь: Кристиан Вельцель⁷, С.Хантингтон⁸, Ортега и Гассет⁹, Френсис Фукаяма, А.Смит¹⁰, Русанна Габер¹¹, Дуглас В.Блум¹², К.Гаджиев¹³ нар юм.

Үндэсний адилсал нь улс төрийн онцлог, эзэнт гүрэн, улс төрийн соёл, иргэншил, эх оронч үзэл зэргийг хэсэгчлэн хамарсан олон хэмжээст түүхэн ойлголт юм. Үүнийг ойлгохын тулд үндэстэн өөрийгөө танин мэдэх хэрэгтэй. Үндэсний адилсал нь нийгмийн бүрэн бүтэн байдал, төрийн оршихуйн асуудалтай шууд холбоотой. Хүмүүсийг нийтлэг соёл, түүх, газар нутаг, хуувь тогтоомжууд нэгтгэдэг. Эдгээр нь хүмүүсийн бэлгэдлийг бэхжүүлдэг. Аливаа улс үндэстний хүмүүс бүгд бие биенийгээ танихгүй, магадгүй бүх газар нутгаараа явж үзээгүй ч гэсэн бэлгэдлээрээ төр улсынхаа дүр төрхийг төсөөлдөг.

⁷ Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития. М. : Новое издательство, 2011.

⁸ Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. МОСКВА, 2008.

⁹ Ортега-и-Гассет, Х. Восстание масс. Дегуманизация искусства. Бесхребетная Испания МОСКВА, 2008.

¹⁰ Smith, Anthony D. National Identity. Penguin Books, 1991.

¹¹ Gaber, Rusanna. National Identity and Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe // International Journal of Sociology. 2006. Vol. 36. № 3

¹² Blum, Douglas W. National Identity and Globalization Youth, State, and Society in Post-Soviet Eurasia. Cambridge University Press, 2007

¹³ Гаджиев К.С. Национальная идентичность: концептуальный аспект // Вопросы философии. 2011. № 10.

Үндэсний ашиг сонирхол, үндэсний адилсал нь хүмүүсийн дүр төрх, ёс зүйн хэм хэмжээтэй нь холбоотой байдаг. Учир нь нийтлэг газар дээр амьдарч буй хүмүүсийн шашин, үнэт зүйл, хэл нь бие биетэйгээ адилсах шалтгаан нь болдог. Цаашлаад энэ нь үндэсний төрийн уялдаа холбоог бий болгодог байна. Ийм үйл явц нь хүмүүсийн соёлын олон янз байдал, газар нутаг, засаг захиргааны сул байдлаас шалтгаалан өөр өөрөөр явагддаг. Энэ шинж чанараас улбаалаад үндэстнээс давсан эзэнт гүрэн байгуулагдах буюу үндэстнийг нэгтгэх үйл явц эхэлдэг байна. Олон янзын угсаатны соёлоос үндэсний адилсал бий болж эзэнт гүрний бэлгэдэл бий болдог. Тиймээс Наполеон Бонапартийн дайны үеэр Францын эзэнт гүрэн бий болсон байна. Мөн Английн үндэсний төр бий болсноор Их Британи даяар үндэстэн дамнасан далайн шинж чанартай үндэстэн бий болсон.

Ер нь дайн байлдааны нөлөөн дор үндэстэн, эзэнт гүрнүүд бүрэлдэн бий болсон байдаг. Тусгаар тогтнол, эрх чөлөөний төлөөх тулалдаан нь “төрөлх газар нутаг”-тай нь холбоотой. Энэ нь дайнд ялахаас илүүтэйгүүр юу юунаас илүү эх оронч үзлийг бий болгосон байна. Үндэсний адилсал бол хүмүүсийг нэгэн үнэт зүйлд нэгтгэж нийгмийн бүрэн бүтэн байдал, төрийн тогтвортой байдлыг баталгаажуулдаг. Олон түмний хувьд үндэсний баатар, агуу удирдагчаараа дамжуулан “Бид хэн бэ?”, “Бид хаанаас эхлэлтэй вэ?” хэмээх асуултууд гарч ирж энэ нь үндэсний түүхийг бүтээдэг байна¹⁴. Үндэсний гарал үүслээ хайж, эх түүхээ бүтээх нь улс үндэсий адилсал бүрэлдэхийн томоохон нөхцөл юм. Үндэсний адилсал нь нийгэм, улс төрийн бодлогыг тодорхойлж, үндэстэн өөрийгөө танин мэдэх зорилгыг бий болгож байх ёстой. Үндэсний адилсалын шинж чанарын бүрдэл нь дараах агуулгыг илэрхийлдэг.

1. Нийгэм-үндэсний (хэл, соёл, эдийн засаг, өдөр тутмын үйл ажиллагаа)
2. Улс төрийн-үндэсний (төрийн эрх мэдэл, төрийн байгууллагууд, хил, арми, төрийн тэргүүн, төрийн харяалал, сүр сүлд)

Дээрх хоёр бүрэлдэхүүн нь үндэсний адилсалыг тодорхойлдог байна.

Үндэсний адилсал бол зөвхөн архив, уламжлал, нутагшилт төдийгүй олон түмнийг орчин үеийн ертөнцөд нэгтгэх арга хэрэгсэл юм. Тийм учраас үндэсний адилсалыг шинжилж, үнэлэх, цаашлаад даяаршлын үйл явц дахь үндэсний адилсалыг судлах шаардлагатай байгаа. Даяаршлын нөхцөлд үндэсний адилсал үүсэх нь нэг талаас

¹⁴ Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. М.: АСИ, 2004. С. 558.

тусгаар тогтнол, бусад үндэстэн-угсаатнуудаас хол байх, үндэсний нэгдмэл “Би”-гээ хайх, нөгөө талаас даяаршсан нийгэмд өөрийн байр сууриа илэрхийлэх өрсөлдөөнд оролцох замаар тодорхойлогддог.

Орчин үед үндэсний адилсал нь үндэстэн болж байна. Хэдий тийм боловч үндэсний адилсалыг тодорхойлдог хэлбэрүүд нь холбоотой байсаар байна. Тиймээс даяаршлын нөхцөлд үндэсний адилсал нь субъектив хүчин зүйлсийн ялгарал, хуваагдал, нэгдлийн системтэй үйл явц болдог. Үндэсний адилсалын үйл явц дахь нарийн төвөгтэй байдал нь соёлын олон талт байдал, бэлгэдэл нийгэм, улс төрийг бодит байдалд нийцүүлэхэд оршино. Тиймээс өнөөгийн даяаршсан ертөнцөд үндэсний адилсалыг судлах нь нийгэм-танин мэдэхүйн болоод онол арга зүйн ач холбогдолтой. Учир нь үүнийг социологийн бие даасан томоохон судалгаа, хэлэлцүүлэгтэй адил томъёолж болно.

Үндэсний адилсал нь олон талт шинж чанартай бөгөөд үүнийг хэзээ ч нэг бүрдэл хэсэгт оруулж үзэж болдоггүй. Үндэсний адилсалыг бий болгож бүрдүүлэх үйл явц нь мөн чанарын хувьд субъектив тул цаг хугацааны явцад байнга өөрчлөгдөн хувьсаж байдаг. Орчин үеийн шинжлэх ухаан болон олон нийтийн цахим ертөнцөд “үндэсний асуудлууд” дахин сөхөгдөж байна. Энэ нь дэлхийн интеграцилах үйл явцтай холбоотой. Дэлхийн соёл, эдийн засгийн нөлөөн дор үндэстнүүд бүрмөсөн алга болох, эсвэл өөр шинэ шинж чанаруудыг олж авч байгаа өнөөгийн нөхцөлд үндэсний төр улсыг ойлгох зөрчилтэй үзлүүд ч мөн бий болж байна.

Примордаль хандлагын үүднээс үндэсний адилсалыг хүмүүсийн субъектив үзэл бодлоос үл хамааран тодорхой объектив шинж чанарууд дээр тулгуурлан танин мэдэх боломжтой. Үндэсний адилсалын хамгийн эхний анхан шат нь хувь хүмүүстэй харилцах ухамсартай харилцаатай уялдаатай бөгөөд үүний үр дүнд үндэсний өөрийгөө ухамсарлах мэдрэмж, туршлага бий болно. Үндэсний харъяаллыг дараах хэмжээсээр тодорхойлно. Нэгдүгээрт, үндэсний төрийн бүрэн бүтэн байдлыг илэрхийлсэн объектив бэлгэдэл. Хоёрдугаарт, хувь хүний субъектив хандлага, үнэт зүйлсийн чиг хандлагад тулгуурлан ухамсартайгаар танин мэдэх. Хувь хүн бүр өөрийгөө үндэстний соёлын нэг хэсэг гэж хүлээн зөвшөөрөхдөө нэгдүгээрт бодитой, хоёрдугаарт, субъектив байдлаар ханддаг. Судлаачид үндэсний адилсалын хоёр төрлийг ялгаж өөр өөрөөр нэрлэдэг. Үүнд: иргэний ба угсаатны, улс төрийн ба соёлын, либераль ба интеграцийн, органик ба ид шидийн, нутаг дэвсгэрийн ба угсаатны гэх мэт. Энэхүү хос тус бүрийн эхнийх нь сайн, хоёр дахийг нь муу гэж тооцдог байна.

Судалгааны явцад угсаатны бүлэгт хамаарах гол хүчин зүйлийг нэрлэхдээ: энэ нь хүний тухайн үндэстэнд харьяалагдах хүсэл эрмэлзэл буюу өөрийгөө бүлгийн гишүүн гэдгээ тодорхойлох явдал юм. Үндэсний адилсалыг гаднаас нь тодорхойлохдоо ихэвчлэн хэл, гадаад төрх зэрэг шинж тэмдгүүд дээр үндэслэдэг. Харин гарал үүсэл бол хоёрдогч нөхцөл юм. Бүлэг нь гишүүдийнхээ харилцан үйл ажиллагаа, хоорондын харилцааг зохицуулагч зарим төрлийн нийгмийн байгууллага байх ёстой. Тиймээс үндэсний адилсал нь үзэл баримтлал, үзэл бодол, нийгэм угсаатны организм болох олон нийтийн харилцааг багтаадаг. Ерөнхийдөө үндэсний адилсалын тухай үзэл баримтлалыг системтэйгээр хөгжүүлэх нь үндэстэн түүний үүсэл, цаашдын хөгжлийн тухай нийгмийн санаа бодлыг өргөжүүлэх юм. Энэ талаар логик дүгнэлт хийх нь илүү тохиромжтой.

Э.Гидденс үндэстэн, үндэсний үзэл, үндэсний төр улсын тухай асуудлыг нэлээд хөндөж тавьдаг. Түүний үзлээр “үндэсний үзэл, үндсэрхэг хүсэл эрмэлзэл, дайчин зан үйлүүд нь гол төлөв мөргөлдөөний шалтгаан болдог тул үндэсний мэдрэмж ба адилсал нь бүтээлч байж чаддаггүй. Үнэн хэрэгтээ үндэстэн нь нийгмийн хувьсах хамгийн чухал үүргийг гүйцэтгэдэг”¹⁵.

Угсаатны өөрийн ухамсар нь үндэсний адилсалд тулгуурлаж үндэсний өөрийн ухамсрыг үүсгэж бүрдүүлэх үйл явц болсноор үндэстэн оршин тогтнох, хөгжих чухал нөхцөл болдог байна. Үндэсний адилсал гэдэг нь тухайн үндэстэнд харьяалагдах хүний онцлох шинжийг илэрхийлэхээс гадна хувь хүний нийгэмд эзлэх байр суурь, харилцан холбоо, үнэлэмжийн үйл ажиллагааг ч илэрхийлдэг. “Угсаатны өөрийн ухамсар”, “угсаатны адилсал” хэмээх ойлголтуудыг ижил хэмээн үзэх хандлага байдаг ч үнэндээ тийм биш юм. Угсаатны адилсал нь танин мэдэхүй-сэдэл судлалын гол цөм юм¹⁶, харин угсаатны өөрийн ухамсар нь илүү өргөн ойлголт бөгөөд мөн ухамсаргүй давхаргыг ч илэрхийлдэг. Үндэстний соёл, оюун санааны элементүүд болсон хэл, шашин шүтлэг, түүхэн ой санамж, уугуул гарал үүслийн тухай үзэл, домог, ёс суртахуун, ардын урлаг зэрэг нь бусдаас ялгарах шинж чанарууд болдог ба түүхэн нөхцөл байдал, угсаатны онцлогоос шалтгаалан харилцан адилгүй байдаг.

Үндэсний адилсал нь хэн болохоо танихаас гадна түүний үнэлгээ, гишүүнчлэлийн ач холбогдлыг илэрхийлдэг бол харин “айдас, нэр төр, бардамнал, дургүйцэл нь угсаатнуудын хоорондын шалгуур юм”¹⁷. “Эдгээр мэдрэмжүүд нь тухайн

¹⁵ Гидденс.Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М.,2004. Стр 39

¹⁶ Солдатова.Г.У. Психология межэтнической напряженности. М.,1998. Стр 44

¹⁷ Солдатова.Г.У. Психология межэтнической напряженности. М.,1998. Стр 75

угсаатны сэтгэл хөдлөл, ёс суртахуунтай нь гүнзгий холбоотой бөгөөд хувь хүн төлөвших явад үүсэн бий болдог байна”¹⁸. Үндэсний адилсал нь үндэсний өөрийн ухамсарт чухал үүрэгт гүйцэтгэдэг. Тухайлбал, “хүн төрөлхтний түүхийн эртний үед үүссэн өөрсдийнхөө гарал үүслийг ямар нэгэн амьтантай зүйрлэдэг сэтгэл зүйгээс эхлэн өөрийгөө ухамсарлах ухамсар бий болсон байна”¹⁹.

Үндэсний адилсал нь зан үйлийн онцлогийг илэрхийлсэн нийгмийн шинж юм. Тэр нь дотроо өөрийн үндэстний онцлогийг илэрхийлсэн ухамсрын талаарх мэдлэг, өөрийн үндэстнийг үнэлэх гишүүнчлэлийн ач холбогдол гэсэн танин мэдэхүйн хоёр үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэгтэй. Үндэсний адилсал хүний амьдралын туршид ихэвчлэн өөрчлөгддөггүй, хөдөлгөөнгүй хэвээр хадгалагддаг ба ямар ч насны хүн өөрийгөө ухамсарлахад түлхэц болж өгдөг. Зарим угсаатны сэтгэл судлаачид “үндэсний адилсалыг үндэстний хамгийн чухал шинж тэмдэг хэмээн онцолдог байна”²⁰.

Угсаатны адилсалын эерэг хандлага нь угсаатны мэдрэмжид тулгуурласан сэтгэл ханамж, хүсэл бахархал, амжилт бүтээлээр илэрдэг. Харин сөрөг хандлага нь өөрийн угсаатны онцлогийг буруушаах, мэдрэмжийг үгүйсгэх, доромжлох, бусад угсаатан, ард түмнийг илүүд үзэх шинжээр илэрдэг. Үндэсний адилсалын гол шинж нь үндэстэн өөрийгөө үнэлэх үнэлэмжээс өөрийгөө ухамсарлах ухамсар билээ. Мөн эцэст нь “хувь хүний өөрийнх нь чадвар, угсаатны үүргийг үнэлэх байдал, бусад ард түмнүүдийн дунд үндэстнийхээ ач холбогдлыг үнэлэх үнэлэмж маш чухал”²¹.

Орчин үед “адилсал”-д дүн шинжилгээ хийж, шинжлэх ухааны судалгаанд өргөн ашиглаж байна. Энэ нь ч санамсаргүй зүйл биш. “Даяаршлын эрин үе дэх улс төр, эдийн засаг, соёлын өөрчлөлтөөс шалтгаалж хүний амьдрал, үйл ажиллагааг олон талаас нь судалдаг судлаачид тэднийг дагасан олон үзэл баримтлалтай холбоотой”²². Судлаачдын гаргасан ажлын агуулгатай танилцаж түүнд дүн шинжилгээ хийхэд “үндэсний адилсал”, “үндэсний өөрийн ухамсар”-ийн тухай ойлголтуудыг янз бүрээр илэрхийлсэн байдаг. Тухайлбал, В.Ю.Хотинец үзлээр “угсаатны адилсалыг угсаатны өөрийн ухамсрын өндөр түвшний үзүүлэлт гэж үзэх хэрэгтэй”²³ болж байна. Тэгвэл эсрэгээрээ “угсаатны өөрийн ухамсрын гол шинж үзүүлэлт нь угсаатны адилсал бөгөөд тэр нь илүү

¹⁸ Мөн тэнд. Стр 49

¹⁹ Поршнев Б. Ф. Социальная психология и история. М., 1979. Стр. 83.

²⁰ Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. М., 1983, Стр. 45-48.

²¹ Крысько В. Г. Этнопсихология и межнациональные отношения. Курс лекций. – М., 2002, Стр.109

²² Бауман.З. Идентичность в глобализирующемся мире // Бауман, З. Индивидуализи/ рованное общество : пер. с англ. М.,2002. Логос. Стр.390

²³ Хотинец.В.Ю. Этническое самосознание. СПб. : Алетейя.,2000. Стр.240

өргөн ойлголт”²⁴ гэж үзэх хандлага бий. Т.Г.Стефаненко угсаатны адилсал нь тухайн хүний нийгмийн танин мэдэхүйн салшгүй нэгэн хэсэг болохынхоо хувьд тухайн угсаатны төлөөлөгчийн хувьд сэтгэл хөдлөл, өөрийгөө ухамсарлах үйл явцын үр дүн гэж үздэг. В.Н.Павленко үүнтэй төстэй байр суурийг баримталж угсаатны адилсал нь тодорхой нийгэмд гишүүнчлэлтэй байх явдал бөгөөд зөвхөн сэтгэл хөдлөлийн ухамсар төдий биш юм. “Ер нь энэ бол нэлээн төвөгтэй үзэгдэл бөгөөд үүнд танин мэдэхүйн болон сэтгэл хөдлөлөөс гадна зан үйл ч орно”²⁵. Хувь хүн өдөр тутмын амьдралдаа соёл, дадал зуршлаас гадна тухайн угсаатны гишүүн болохоо байнга батлан харуулж байдаг.

Үндэсний өөрийн ухамсар бол хүн үндэстэнд харъяалагдан тэр адилсалын дагуу нийгэмших үйл явц юм. Үндэсний өөрийн ухамсрыг бий болгох сэтгэл зүйн чухал хөдөлгөгч хүч бол тухайн хүний өөрийгөө танин мэдэх эх үүсвэр болсон үндэсний адилсал юм. Үүний зэрэгцээ үндэсний адилсалд давамгайлах шинж чанараас гадна нөхцөл байдлаас хамаарч хоёрдогч шинж чанарууд хосолж болдог. Хэрвээ үндэсний адилсалыг конструктив онолын үүднээс авч үзвэл энэ нь “үндэсний төр улс, түүний элитүүдийн зүгээс зохиомлоор өдөөж буй үндэсний үзэл”²⁶ юм. Үүний үр дүнд үндэсний адилсалыг бий болгох үйл явц нь бодитой, хэсэгчилсэн, домогжсон, өнгөрсөн, одоо, ирээдүйд суурилсан хүмүүсийн оюун санааны мэдрэхүй, сэтгэл хөдлөлийг нэгтгэсэн үзэл баримтлал болдог. Үндэсний адилсалыг бий болгох нь зөвхөн ухамсартай холбоотой биш юм. Хүний үндэстэнд харъяалагдахын ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрсөн төсөөлөлд тулгуурладаг бөгөөд тэр нь улс төрийн нийтлэгээр илэрнэ. Үүний зэрэгцээ “улс орнуудын хүрээнд угсаатны бүлгүүдийн, хүмүүсийн эх оронч үзэлд суурилан үндэстэн болгон нэгтгэх замаар үндэсний адилсал бий болно”²⁷.

Примордиаль хандлагаар үндэсний адилсалыг угсаатны бүлгийн хүн, угсаатны төрөлхийн өмч мэт үздэг. Энэхүү хандлагыг баримтлагчдын тайлбараар өвөг дээдэс, гал голомт, цус зэрэг “удам угсаа” гэсэн анхдагч мэдрэмжийг чухалчилдаг. Угсаатныг нэг гарал үүсэлтэй биологийн нийтлэг гэж үзэж бусдаас ялгаатай гэсэн үндэслэлээр гол хандлагаа баримталдаг. “Хэрвээ угсаатны нийтлэг шинжийг удмын сан, нийтлэг газар нутгаар хэмжвэл энэ тодорхойлолт зөв”²⁸.

²⁴ Стефаненко.Т.Г. Этнопсихология : учебник для вузов. М.,2004. Аспект Пресс. Стр.368

²⁵ Павленко.В.Н, Таглин.С.А. Общая и прикладная этнопсихология. М.,2005. Товарище/ство науч. изд. КМК. Стр.483

²⁶ Копцева.Н.П, Кистова.А.В. Конструирование этнокультурной и общенациональ/ной идентичности как философская проблема // Философия и культура. №1 (8). М.,2015.Стр. 12–19.

²⁷ Левашов.В.К. Патриотизм в контексте современных социально/политических реал/лий // Социологические исследования. №8. 2006. Стр.67–69.

²⁸ Севастьянов.А.Н. Этнос и нация. М.,2008. Книжный мир. Стр.192

Примордиализын олон зарчимд судлаачид сэтгэл дундуур байдаг учраас угсаатан үндэстнийг судлах өөр олон арга замыг хайж эхэлсэн. Эдгээр оролдлогуудын нэг нь инструментализм юм. Энэ онолын дагуу үндэстний ашиг сонирхлыг хэрэгжүүлэхийн тулд угсаатны бүлгийг арга хэрэгслээ болгон ашиглах явдал юм. Сүүлийн үеийн судлаачид энэхүү хандлагад шүүмжлэлтэй бөгөөд үнэлж хандаж байгаа. Учир нь энэ онолын хамгийн чухал шинж чанар нь утилитаризм ба прагматизмыг онцолж байгаад юм.

Бергер, Лакманн зэрэг судлаачид адилсалыг угсаатных нь шинж чанарыг харгалзан үзэлгүйгээр “нийгэмших явцад бүрэлдэн бий болдог хүн ба нийгэм хоорондын диалектик юм”²⁹ гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл, конструктивистууд соёл, уламжлал нь алс холоос бий болоогүй, түүнийг өнгөрсөн одоо үеийн элитүүд бүтээсэн гэдгийг батлахыг хүсдэг. Энэ утгаараа угсаатан бол байгуулагдаж бий болсон нийгмийн бодит байдлын мөн чанар юм. Тиймээс конструктивизм нь угсаатны шинж чанарыг угсаатны бүлэг хоорондын бэлгэдэл, нөхөн үржих замаар оршин тогтнодог нийгмийн байгуулалын тусгай хэлбэр гэж үздэг.

Угсаатан, үндэстний талаарх дэвшүүлж буй конструктивист хандлага нь угсаатан гэдэг бол байгалийн жамаар үржүүлдэггүй, харин түүнийг байнга хадгалж, бүтээн босгож байдаг хүний бүтээл юм гэж үзэх ёстой болж байна. Үүний зэрэгцээ конструктивистууд үндэстний адилсалыг бий болгох гурван үндсэн хэлбэрийг ялгаж үздэг. Тиймээс энэ хандлагаар үндэстний адилсал бол төр нийгмийн элитүүдийн зориудын үйл ажиллагааны үр дүнд бий болсон бүтэц юм. Үүний зэрэгцээ үндэстний адилсалыг бий болгоход эх оронч үзлийг ихэвчлэн ашигладаг.

Үндэстний адилсалыг үндсэндээ нийтлэг соёлын үнэт зүйлс, түүхэн ой санамжинд тулгуурласан үндэстний эв санааныг нэгдлийг хөгжүүлэгч гэж ойлгож болно. Үүнээс гадна “үндэстний өнгөрсөн үеийн түүхийн гол гол үйл явдлуудын тайлбарт нийгмийн дийлэнх хэсэг нь зөвшөөрсөн үндэстний зөвшилцөл чухал юм”³⁰.

Үндэстний өөрийн ухамсар, үндэстний адилсал, эх оронч үзэл нь адил төлөв байдал, үйл явц, үр дүн юм. Улс орондоо хүн бүрийн хийж буй үнэ цэнийн сонголт гэдэг утгаар үйл явц гэж хэлж болно. Төр нь “үндэстэн”, “эх орон” гэдэг тусгалаар өөрийгөө тодорхойлдог. Үүний үр дүнд үнэт зүйлс, уламжлал, үзэл суртал, хандлага,

²⁹ Бергер.П, Лукман.Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социо/ логии знания / пер. Е. Руткевич. М.1995. Стр.323

³⁰ Тишков.В.А. Российский народ : кн. для учителя. М.2010. Стр.191

зан үйлийн хандлага нийгэмд бий болно. Нэгдүгээрт, хүн өөрийгөө ухамсарлахад оруулах хувь нэмэр, хоёрдугаарт, нийгэмд бүтээлчээр ажиллах ур чадвар, гуравдугаарт, ёс суртахууны хэм хэмжээ, үнэ цэнэгүйгээр хүн төрөлхтөн орших боломжгүй юм.

Дүгнэлт: Дээр дурдсан агуулгуудад дүн шинжилгээ хийхэд дараах дүгнэлтийг хийж болохоор байна. Нийгмийн идэвхтэй хувь хүн төлөвшихтэй холбоотой бүх шинж чанарууд болох: танин мэдэхүй, сэтгэл хөдлөл, зан үйлийг хооронд нь уялдуулах замаар иргэний байр суурийг тодорхойлдог байна. Үндэстэн дэх нийтлэг санаа бодлыг дэмжиж, хувийн ашиг сонирхлоос илүү эх орон, улсынхаа эрх ашгийг илүүд үздэг, түүхийн соёлын ололт амжилтыг хайрлан хамгаалдаг, үндэстэнд өөрийгөө харьяалуулах хүсэлтэй, үндэстнээ танин мэдэхийн ач холбогдлыг ойлгох нь үндэсний өөрийн ухамсар нь үндэстнийг нэгтгэдэг. Үүний зэрэгцээ үндэсний соёл, сүлд хийморь, бэлгэдэл нь цаашид үндэстэн оршин тогтнох найдварыг төрүүлж байдаг. Хамтын шинжтэй адилсал нь ухамсартай ухамсаргүй шинж чанараар тодорхойлогддог тул эх оронч үзлийг бүрэлдүүлэх явцад бэлгэдэл нь нэг талаас үндэсний эв нэгдлийг дэмжиж нөгөө талаас “бид” ба “тэд” гэсэн ялгах хандлагыг үүсгэдэг. Эх оронч үзлээр төлөвшүүлэх хүмүүжилд урьд өмнө гарч байсан ийм алдаануудыг засах хэрэгтэй. Тухайлбал, залуу үеийнхний оюун санаанд үндэсний адилсалын дүр төрхийг бүтээхдээ “бусад” гэсэн дайсны дүрийг бүтээх замыг сонгож болохгүй. Тэгэхээр үндэсний адилсалыг эерэгээр бүтээх хэрэгтэй. Энэ нь тухайн үндэстний нэгж, эс гэдгээрээ бахархах үзэл юм. Энэхүү байр суурь маш чухал. Үндэсний өв уламжлал, түүхэн гавьяа, соёлын хосгүй үнэт зүйлс, байгалийн баялаг зэрэгт хандах сөрөг нөлөөллийг сулруулж соёл иргэншлийнхээ өвөрмөц байдлыг хадгалах нь хамгийн зөв байр суурь юм. Олон судлаачид түүх, соёлыг хамтын ухамсрыг бий болгоход хамгаас чухал үүрэгтэйг онцолсоор ирсэн.

Краткий обзор

Понятия национальное самосознание и национальная идентификация очень часто понимаются как синонимы, однако, по нашему мнению, эти понятия необходимо разграничить. Национальное самосознание это осознание народом себя как этнической общности. Национальное самосознание возникнув, становится важным условием существования и развития нации, оно во многом основывается на национальной идентификации, которая рассматривается как механизм формирования этнического самосознания. Национальная идентичность чаще всего остается неизменной на протяжении всей жизни человека, но все-таки этот феномен – статичное динамичное

образование, поэтому внешние социальные обстоятельства могут толкать человека любого возраста на переосмысление роли национальной принадлежности в его жизни.

Ашигласан ном зохиолууд

Болд-эрдэнэ.Д. Үндэсний үзлийн мөн чанар: төөрөгдөл, уг чанар, хүч боломж.

Философи эрхийн судлал №29. УБ.,2014.

Бауман.З. Идентичность в глобализирующемся мире // Бауман, З. Индивидуализи/ рованное общество : пер. с англ. М.,2002. Логос.

Бергер.П, Лукман.Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социо/ логии знания / пер. Е. Руткевич. М.1995.

Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. М., 1983,

Гаджиев К.С. Национальная идентичность: концептуальный аспект // Вопросы философии. 2011. № 10.

Гидденс.Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М.,2004.

Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития. М. : Новое издательство, 2011.

Копцева.Н.П, Кистова.А.В. Конструирование этнокультурной и общенациональ/ ной идентичности как философская проблема // Философия и культура. №1 (8). М.,2015.

Крысько В. Г. Этнопсихология и межнациональные отношения. Курс лекций. – М., 2002,

Левашов.В.К. Патриотизм в контексте современных социально/политических реал/ лий // Социологические исследования. №8. 2006.

Мазуренко.А.В. Формирование правовой культуры в России. М.,2001.

Ортега-и-Гассет, Х. Восстание масс. Дегуманизация искусства. Бесхребетная Испания М, 2008.

Павленко.В.Н, Таглин.С.А. Общая и прикладная этнопсихология. М.,2005. Товарище/ ство науч. изд.

Поздняков .Э.А. Нация, национализм, национальные интересы. М.,1994.

Попов.В.Д. Психология и экономика. М.,1989.

Поршнев Б. Ф. Социальная психология и история. М., 1979.

Севастьянов.А.Н. Этнос и нация. М.,2008. Книжный мир.

Солдатова.Г.У. Психология межэтнической напряженности. М.,1998.

Стефаненко.Т.Г. Этнопсихология : учебник для вузов. М,2004. Аспект Пресс.

Стр.368

- Тишков.В.А. Российский народ : кн. для учителя. М.2010. Стр.
- Рубинштейн.С.Л. Основы общей психологии. М.,1946.
- Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. М, 2008.
- Хотинец.В.Ю. Этническое самосознание. СПб. : Алетейя.,2000.
- Blum, Douglas W. National Identity and Globalization Youth, State, and Society in Post-Soviet Eurasia. Cambridge University Press, 2007
- Gaber, Rusanna. National Identity and Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe // International Journal of Sociology. 2006. Vol. 36. № 3
- Gellner.E. Nations and nationalism. Oxford.,1993 p 98
- Smith, Anthony D. National Identity. Penguin Books, 1991.